

Reading the opinions of contemporary Shiite thinkers about women's employment: (Opinions of Ayatollah Khomeini, Ayatollah Khamenei, Shahid Motahari, Ayatollah Mesbah Yazdi, Ayatollah Javadi Amoli, and Allameh Tabataba'i)

Fatehi Dehaqani Abolghasem¹, Burbouri Arezo^{2*}

1- Professor of Sociology, Allameh Tabatabaei University, Iran

2- Master of Shia Studies, Allameh Tabatabaei University, Iran

Article information	ABSTRACT
Article type: Research Paper	One of the emerging issues in Islamic society is women's economic participation and employment in various positions. The importance of this topic, particularly regarding women's work in public sectors, has sparked diverse perspectives. This research employs a descriptive-analytical method to review the opinions of contemporary Shia thinkers, including Ayatollah Khomeini, Ayatollah Khamenei, Martyr Motahari, Ayatollah Misbah Yazdi, Ayatollah Javadi Amoli, and Allameh Tabatabai. The findings reveal that women's employment has always been a subject of scholarly debate, with thinkers providing different arguments either supporting or opposing it. A detailed examination of the views of Ayatollah Khomeini, Ayatollah Khamenei, Ayatollah Javadi Amoli, Ayatollah Misbah Yazdi, Martyr Motahari, and Allameh Tabatabai indicates their predominantly positive stance on women's employment. They regard it as beneficial for economic, social, and cultural development, provided certain conditions are met. These include: aligning employment with women's familial responsibilities, avoiding physical and mental exhaustion, ensuring compatibility with women's nature, minimizing mixed-gender environments, not hindering childbirth, breastfeeding, or child-rearing, and matching women's capabilities and talents.
KEYWORDS: Women, Employment, Economy, Shia Thinkers.	
Received: 2024/11/24 Accepted: 2025/04/16	
*Corresponding author: arezooboorboori11681@gmail.com	
How to cite this paper: Fatchi Dehaqani A., Burbouri A. (2025). Reading the opinions of contemporary Shiite thinkers about women's employment: (Opinions of Ayatollah Khomeini, Ayatollah Khamenei, Shahid Motahari, Ayatollah Mesbah Yazdi, Ayatollah Javadi Amoli, and Allameh Tabataba'i). Journal of culture and Islamic sciences. 9(5): 59-80.	
DOI: 10.22034/rjcis.2025.11834	

خوانش آرای متفکران شیعی معاصر درباره اشتغال زنان مورد مطالعه: (آرای
آیت‌الله خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی،
آیت‌الله جوادی آملی و علامه طباطبایی)
ابوالقاسم فاتحی دهاقانی^۱، آرزو بوربوری^{۲*}

۱- استاد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، ایران

۲- کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی	یکی از مسائل جدید در جامعه اسلامی، فعالیت اقتصادی و اشتغال زنان در مناصب گوناگون است. اهمیت این موضوع که در زمینه کار زنان در مراکز عمومی ایجاد شده، آرا و دیدگاه‌های مختلفی را پدید آورده است. از جمله می‌توان به آرای متفکران شیعی معاصر اشاره کرد. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی، ضمن گزارش آرای متفکران، به‌ویژه آیت‌الله خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی، آیت‌الله جوادی آملی و علامه طباطبایی، به بررسی مضامین پایه‌ای در نظرات آن‌ها پرداخته است. نتایج بحث نشان می‌دهد که اشتغال زنان همواره محل اختلاف نظر اندیشمندان بوده است و هر یک با استدلال‌های گوناگون سعی در حمایت یا مخالفت با این پدیده داشته‌اند. بررسی دیدگاه امام خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، آیت‌الله جوادی آملی، آیت‌الله مصباح یزدی، شهید مطهری و علامه طباطبایی نشان داد که این متفکران در یک دیدگاه مثبت، با اشتغال زنان در جامعه موافقاند و آن را سودمند می‌دانند و اشتغال زنان را باعث توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌دانند. البته این دیدگاه مثبت مشروط به رعایت برخی موارد است، از جمله اینکه اشتغال زنان با وظایف همسراری منافات نداشته باشد و موجب خستگی و فرسودگی روحی و جسمی زن نشود، با فطرت زن سازگار باشد، حتی‌الامکان در محیط‌های غیر مختلط باشد، موجب استنکاف از فرزندآوری، شیردهی یا تربیت فرزند نشود و مطابق با روحیات و استعدادهای زن باشد.
واژگان کلیدی: زنان، اشتغال، اقتصاد، متفکران شیعه.	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۷	
* پست الکترونیکی نویسنده مسئول: arezooboorboori11681@gmail.com	
ارجاع: فاتحی دهاقانی، ا.، بوربوری، آ.، ۱۴۰۴، خوانش آرای متفکران شیعی معاصر درباره اشتغال زنان مورد مطالعه: (آرای آیت‌الله خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی، آیت‌الله جوادی آملی و علامه طباطبایی)، پژوهش‌نامه فرهنگ و معارف دینی، ۹(۵)، ۵۹-۸۰.	

مقدمه

فعالیت اقتصادی، همواره همراه زندگی زنان بوده است. زنان در طول تاریخ، علاوه بر انجام کارهای خانه، پابه پای مردان به فعالیت‌هایی مثل کشاورزی و دامداری پرداخته‌اند و بدین وسیله، قسمتی از هزینه خانواده را بر دوش کشیده‌اند و به اقتصاد خانواده کمک کرده‌اند. اما در زمان‌های گذشته، فعالیت‌های یادشده مانند سایر کارهایی که زنان در خانه انجام می‌دادند، کار خانه به شمار می‌آمد و در مقابل آن مزدی دریافت نمی‌کردند. با حرکت جوامع به سوی تمدن جدید و تبدیل کارگاه‌های خانگی به کارخانه و جایگزینی ماشین با نیروی انسانی، اشتغال زنان به فعالیت‌های اقتصادی بیرون از خانه، اهمیت ویژه‌ای یافته است؛ به گونه‌ای که در حال حاضر اشتغال زنان در بیرون خانه، یکی از مسائل مهم و چالش برانگیز در جامعه امروز است (حسینی میرصفی و دیانی دردشتی، ۱۳۹۸).

میزان اشتغال زنان در جوامع مختلف و در فرهنگ‌های خاص متفاوت است. در جوامع اسلامی، به ویژه در اندیشه متفکران شیعی معاصر، نظرات گوناگونی درباره جایگاه اشتغال زنان مطرح شده است. برخی متفکران اشتغال زنان را ضروری دانسته و آن را فرصتی برای توسعه اجتماعی و اقتصادی می‌دانند، در حالی که برخی دیگر اشتغال را در اولویت‌های دیگر زنان مانند نقش‌های مادری و همسری مشروط می‌کنند. از این رو، بررسی و تحلیل آرای متفکران شیعی معاصر همچون امام خمینی (ره)، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید مطهری، آیت‌الله مصباح یزدی، علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی می‌تواند راهگشای درک عمیق‌تری از دیدگاه‌های دینی و اجتماعی درباره اشتغال زنان باشد. یافته‌ها و دستاوردهای نظری تحقیق حاضر می‌تواند گامی ولو کوچک در جهت تولید دانش اجتماعی برگرفته از آرای اجتماعی متفکران مسلمان معاصر باشد. تغییرات اجتماعی و فرهنگی ایجاد شده در چند دهه اخیر در جامعه و جهان ایجاب می‌کند تا ما با تحلیل اندیشه‌های آرای متفکران مسلمان شیعی در خصوص مسائل مرتبط با اشتغال زنان در حد امکان مسیری را برای تولید دانش بومی در این زمینه فراهم سازیم.

در بیان ضرورت انجام این پژوهش می‌توان گفت درک صحیح از دیدگاه‌های فقهی و اجتماعی درباره اشتغال زنان می‌تواند به سیاست‌گذاران، پژوهشگران و افراد جامعه کمک کند تا تعادل مناسبی میان نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان ایجاد کنند و همچنین بسیاری از مباحث مرتبط با اشتغال زنان از طریق نظریات غربی تحلیل شده‌اند، اما نیاز به بررسی این موضوع از منظر متفکران شیعی معاصر احساس می‌شود تا بتوان به یک چارچوب بومی و منطبق با فرهنگ اسلامی دست یافت. بنابراین، هدف اصلی این پژوهش، تحلیل آرای متفکران منتخب شیعی معاصر درباره اشتغال زنان است. این تحقیق تلاش می‌کند تا با بررسی منابع مکتوب و سخنرانی‌های این متفکران، اصول و معیارهای پیشنهادی آنان در زمینه اشتغال زنان را تبیین کند و زمینه‌ای برای تدوین سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی متناسب با شرایط جامعه اسلامی فراهم سازد. پرسش اصلی که این مقاله به دنبال یافتن پاسخ آن است عبارت است از اینکه هر کدام از متفکران نام‌برده شده چه زمینه‌هایی را برای حضور و اشتغال زن مورد توجه قرار داده‌اند؟

پیشینه پژوهش

طاهره ارمندی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی اشتغال زنان از دیدگاه فقهای شیعه و اهل سنت با

رویکردی بر کتاب الفقه الاسلامی و ادله وهبه الزحیلی» به بررسی دیدگاه فقهای شیعه و اهل سنت و نیز نظر دکتر وهبه الزحیلی می‌پردازد، و ادله هریک از آنها را بیان می‌کند که فقهای شیعه با تمسک به آیات و روایاتی که انسان‌ها را به کار و تلاش تشویق می‌کند، معتقدند اشتغال زنان جایز است، اما در مقابل فقهای اهل سنت با تمسک به آیات و روایات دیگر معتقدند که اشتغال زنان جایز نمی‌باشد. عزتی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «زنان و اشتغال» وضعیت اشتغال موانع فرهنگی و اجتماعی اشتغال زنان ایلام را از بعد اجتماعی بررسی و تحلیل کرده است. تاجیک (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «اشتغال زنان از دیدگاه اسلام» به بررسی اشتغال زنان از منظر اسلام پرداخته است.

صفدرزاده (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «واکاوی مبانی فقهی و حقوقی ضرورت اشتغال زنان از دیدگاه امام خامنه‌ای» به بررسی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در مورد اشتغال زنان پرداخته است. خانی و بحرینی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه اشتغال زنان از نظر اسلام» به این نتیجه رسید که دیدگاه اسلام درباره اشتغال زنان متفاوت است و به رسالت‌های همسری و مادری و ارزش‌های بنیادین و اساسی صیانت و حمایت از خانواده و اجتماع اهمیت می‌دهد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر با توجه به هدف آن که بهبود دانش در زمینه تحلیل آرای متفکران شیعی معاصر درباره اشتغال زنان می‌باشد، از نظر نوع کاربردی است و از نظر روش تحقیق کیفی و مبتنی بر تحلیل مضمون می‌باشد. تحلیل مضمون یا تحلیل تماتیک یک روش کیفی در تحقیقات اجتماعی و روان‌شناسی است که به شناسایی، تحلیل و گزارش مضامین (تم‌ها) در داده‌های متنی می‌پردازد. این روش به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا الگوها و معانی موجود در داده‌ها را استخراج کنند و به درک عمیق‌تری از موضوع مورد مطالعه برسند. مهم‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات در پژوهش‌های کیفی مبتنی بر تحلیل مضمون معمولاً از طریق مصاحبه‌های عمیق، گروه‌های متمرکز (Focus Groups)، یادداشت‌های میدانی و اسناد متنی جمع‌آوری می‌شوند که در این تحقیق بیشتر از اسناد متنی (کتاب) و سخنرانی‌های متفکران نام‌برده در پژوهش استفاده شده است.

به این منظور سخنان امام خمینی (ره)، آیت‌الله خامنه‌ای، آیت‌الله مصباح یزدی، علامه طباطبایی، آیت‌الله جوادی آملی، شهید مطهری به روش اسنادی گردآوری و با روش تحلیل مضمون مورد خوانش قرار گرفته است. پژوهش حاضر با ابزار گردآوری کتابخانه‌استنادی و روش توصیفی تحلیلی با سطح تحلیل مضمون انجام شده است.

یافته‌های پژوهش:

۱. صورت‌بندی دیدگاه‌های آیت‌الله خمینی در باب اشتغال زنان

۱.۱. علم آموزی

«... شما (خطاب به خانم‌های حاضر) هم به آن وظایفی که باید، عمل کنید که هم در میدان تحصیل که یکی از امور

مهمه است مجاهده کنید و هم در میدان دفاع از اسلام، این از مهماتی است که بر هر مردی، بر هر زنی، بر هر کوچک و بزرگی جزء واجبات است... یک وقت دفاع عمومی واجب شد بر همه؛ یعنی، همه ما بی استثنا، هر کس قدرت دارد بی استثنا، دفاع بر او واجب شد، مهیا باشید از برای دفاع و البته سنگر علم هم یک سنگر دفاعی است، دفاع از همه فرهنگ اسلام» (صحیفه امام: ۲۱: ۹). حالا طوری شده است که خانم‌ها هم دوش با سایر برادران در تحصیل علم و عرفان و فلسفه و تمام شعب علم و ان شاء الله صنعت فعالیت می‌کنند (امام خمینی، ۱۳۹۰: ۵۵).

۲.۱. حجاب و عفاف

ایشان یکی از ملزومات حضور اجتماعی مفید زن را حضور عقیقانه وی بر می‌شمارند و می‌فرمایند: «زن‌ها نباید گول بخورند؛ زن‌ها گمان نکنند که این مقام زن است که باید بزرگ کرده بیرون برود با سرباز و لخت! این مقام زن نیست؛ این عروسک‌بازی است نه زن. زن باید شجاع باشد؛ زن باید در مقدرات اساسی مملکت دخالت بکند. زن آدم ساز است؛ زن مربی انسان است» (صحیفه امام: ۶: ۳۰۱). سپس به ترسیم وضع حاضر و مطلوب می‌پردازند: «الآن ایران تقریباً یک مدرسه شده است و در هر جای ایران که انسان نگاه می‌کند، بانوان آنجا مشغول فعالیت اسلامی، دینی و حتی فعالیت سیاسی هستند، با حفظ عفافشان، با حفظ شرفشان. آن‌ها در طول این مدت که رها بودند در بین مردم، جز فساد ایجاد نکردند و این بانوان در این مدت کم، آن قدر فعالیت کردند که شما نمونه‌اش را در قم ملاحظه می‌کنید و از این نمونه در شهرهای دیگری هم هست» (صحیفه امام: ۱۷: ۳۶۰). بانوان بعد از انقلاب، با تمام کوشش و حفظ عفت و حفظ جهات اسلامی، هم قدم بلکه پیش قدم در امور کشور بوده‌اند (امام خمینی، ۱۳۶۲: ۶۳).

امروز باید خانم‌ها به وظایف اجتماعی و دینی خودشان عمل کنند و عفت عمومی را حفظ بکنند و روی آن عفت عمومی کارهای اجتماعی و سیاسی را انجام بدهند (صحیفه امام: ۱۳/ ۱۹۲-۱۹۳). در اسلام، زن باید حجاب داشته باشد؛ ولی لازم نیست چادر باشد. بلکه زن می‌تواند هر لباسی را که حجابش را به وجود آورد اختیار کند (صحیفه امام: ۵/ ۲۹۴).

۳.۱. آزادی

ما همه گونه آزادی به زن خواهیم داد. البته جلوی فساد را می‌گیریم و در این مورد دیگر فرقی بین زن و مرد نیست. «ایشان همچنین تبلیغات دشمن را در زمینه آزادی زن نفی می‌کنند» در خصوص زنان، اسلام هیچ گاه مخالف آزادی آنان نبوده است، بر عکس اسلام با مفهوم زن به عنوان شیء مخالفت کرده است و شرافت و حیثیت او را به وی باز داده است. زن مساوی مرد است. زن مانند مرد آزاد است که سرنوشت و فعالیت‌های خود را انتخاب کند... ما می‌خواهیم که زنان را از فساد که آنان را تهدید می‌کند، آزاد سازیم (صحیفه امام: ۳: ۳۷۱). زنان در جامعه اسلامی آزادند و از رفتن آنان به دانشگاه و ادارات و مجلسین به هیچ وجه جلوگیری نمی‌شود. از چیزی که جلوگیری می‌شود فساد اخلاقی است که زن و مرد نسبت به آن مساوی هستند و برای هر دو حرام است (صحیفه امام: ۵: ۱۸۳).

۴.۱. پیشرو بودن

امام (ره) به کرات از تأثیرگذاری بالای زن در جامعه سخن می‌گویند و دلیل آن را این گونه شرح می‌دهند: «نقش زن در جامعه بالاتر از نقش مرد است؛ برای اینکه بانوان علاوه بر اینکه خودشان یک قشر فعال در همه ابعاد هستند،

قشرهای فعال را در دامن خودشان تربیت می‌کنند. خدمت مادر به جامعه از خدمت معلم بالاتر است و از خدمت همه کس بالاتر است. (صحیفه امام: ۱۴/ ۱۹۷). شما بانوان در ایران ثابت کردید که در پیشاپیش این نهضت قدم برداشتید، شما سهم بزرگی در این نهضت اسلامی ما دارید، شما در آتیه برای مملکت ما پشتوانه هستید... شما در تحصیل کوشش کنید که برای فضائل اخلاقی، فضائل اعمالی، مجهز شوید... دامان شما یک مدرسه‌ای است که در آن باید جوانان بزرگ تربیت بشوند (صحیفه امام: ۶/ ۵۲۱).

۵.۱. حق رأی

ایشان در اولین مرحله از لزوم حضور زن در تصمیمات کلان سیاسی همچون انتخابات سخن به میان می‌آورند و این را نه تنها حق، که وظیفه زنان می‌دانند: «زن باید در سرنوشت خودش دخالت داشته باشد. زن‌ها در جمهوری اسلام رأی باید بدهند. همان‌طوری که مردان حق رأی دارند زن‌ها حق رأی دارند» (صحیفه امام: ۶/ ۳۱۲). آنچه لازم است تذکر دهم شرکت زنان مبارز و شجاع سراسر ایران در رفراندوم است. زنانی که در کنار مردان بلکه جلوتر از آنان در پیروزی انقلاب اسلامی نقش اساسی داشته‌اند، توجه داشته باشند که با شرکت فعالانه خود، پیروزی ملت ایران را هر چه بیشتر تضمین کنند. شرکت در این امر برای مرد و زن از وظایف ملی و اسلامی است» (صحیفه امام: ۶/ ۴۱۸). زن باید در سرنوشت خودش دخالت داشته باشد. زن‌ها در جمهوری اسلام رأی باید بدهند. همان‌طوری که مردان حق رأی دارند، زن‌ها حق رأی دارند (صحیفه امام: ۶/ ۳۰۰).

۶.۱. مشارکت برابر زن و مرد

ایشان تأکید می‌کنند که ما با مشارکت و حضور زن در جامعه فی‌نفسه مخالف نیستیم؛ اما این حضور ملاک‌هایی دارد که باید رعایت شود سپس در مورد نحوه مشارکت زن در جامعه در نظام اسلامی بیان می‌کنند: «در نظام اسلامی، زن به عنوان یک انسان می‌تواند مشارکت فعال با مردان در بنای جامعه اسلامی داشته باشد؛ ولی نه به صورت یک شیء. نه او حق دارد خود را به چنین حدی تنزل دهد و نه مردان حق دارند که به او چنین ببینند» (صحیفه امام: ۴/ ۴۱۴). زن‌ها هم باید دخالت کنند و جامعه را حفظ کنند. زن‌ها هم باید در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی هم‌دوش مردها باشند، البته با حفظ آن چیزی که اسلام فرموده است که به حمد الله امروز در ایران جاری است» (صحیفه امام: ۱۸/ ۴۱۴). همان‌طوری که مردها باید در امور سیاسی دخالت کنند و جامعه خودشان را حفظ کنند، زن‌ها هم باید دخالت کنند و جامعه را حفظ کنند. زن‌ها هم باید در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی هم‌دوش مردها باشند (صحیفه امام: ۱۸/ ۴۰۳). امروز زنان در جمهوری اسلامی، هم‌دوش مردان در تلاش سازندگی خود و کشور خود هستند (جایگاه زن در اندیشه امام: ۶۸).

۷.۱. تأثیرگذار بودن

«فردا روز زن است. روز زنی است که عالم به او افتخار دارد؛ روز زنی است که دخترش در مقابل حکومت‌های جبار ایستاد و آن خطبه را خواند و آن حرف‌ها را زد که همه می‌دانید؛ زنی که در مقابل یک جباری ایستاد - که اگر مردها نفس می‌کشیدند همه را می‌کشتند - و نترسید و ایستاد و محکوم کرد حکومت را، یزید را محکوم کرد. به یزید فرمود تو قابل آدم نیستی، تو انسان نیستی. زن یک همچو مقامی باید داشته باشد. زن‌های عصر ما به حمد

اللّه شبیه به همان‌ها هستند. ایستادند در مقابل جبار با مشّت گره کرده؛ بچه‌ها در آغوششان و به نهضت کمک کردند» (صحیفه امام: ۳۴۱/۷). خدمت مادر به جامعه از خدمت معلم بالاتر است و از خدمت همه کس بالاتر است (صحیفه امام: ۱۹۷/۱۴). ما می‌خواهیم زن به مقام والای انسانیت برسد. زن باید در سرنوشت خودش دخالت داشته باشد (صحیفه امام: ۳۰۰/۶). زن نقش بزرگی در اجتماع دارد. زن مظهر تحقق آمال بشر است (صحیفه امام: ۳۴۱/۷).

تحلیل آرای آیت‌الله خمینی درباره اشتغال زنان

دیدگاه امام خمینی (ره) درباره اشتغال زنان، ترکیبی از تأکید بر حقوق و آزادی‌های اجتماعی زنان و درعین حال رعایت ارزش‌های اسلامی است. ایشان معتقدند که زنان باید در عرصه‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی نقش داشته باشند، اما حضور آنان باید با حفظ کرامت، عفاف و ارزش‌های دینی باشد. از این رو، در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با اشتغال زنان، باید هم به حق حضور زنان در مشاغل مختلف توجه شود و هم شرایطی فراهم گردد که کرامت و ارزش‌های فرهنگی و دینی آنان حفظ شود.

۲. صورت‌بندی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در باب اشتغال زنان

۱.۲. حضور فعال

آن وقتی که در جامعه هم مرد تحصیل می‌کند هم زن، جمعیت تحصیل کرده دوبرابر زمانی است که فقط مرد تحصیل می‌کند. آن وقتی که زنان در جامعه تدریس می‌کنند معلّم در جامعه دوبرابر تعداد آن وقتی است که فقط مردان تدریس می‌کنند... میان زن و مرد تفاوتی نیست. همه مسئول‌اند و همه باید انجام دهند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۷۵/۱۲/۲۰). در عرصه فعالیت‌های اجتماعی میان مرد و زن در اجازه فعالیت‌های متنوع در همه میدان‌ها، هیچ تفاوتی از نظر اسلام نیست. اگر کسی بگوید مرد می‌تواند درس بخواند، زن نمی‌تواند؛ مرد می‌تواند درس بگوید، زن نمی‌تواند؛ مرد می‌تواند فعالیت اقتصادی انجام دهد، زن نمی‌تواند؛ مرد می‌تواند فعالیت سیاسی کند، زن نمی‌تواند، منطق اسلام را بیان نکرده و بر خلاف سخن اسلام حرف زده است. از نظر اسلام، در همه این فعالیت‌های مربوط به جامعه بشری و فعالیت‌های زندگی، زن و مرد دارای اجازه مشترک و همسان هستند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

۲.۲. توانمندسازی زنان

خانم‌های باسوادِ مسلمانِ مؤمنِ درس‌خوانی که یا مشغول تحصیل‌اند یا در دانشگاه‌ها بهترین علوم را در بالاترین مدارج تدریس می‌کنند، زیادند و این برای نظام اسلامی مایه افتخار است. خانم‌هایی هستند که بحمدالله بالاترین تخصص‌ها را در پزشکی و در علوم گوناگون، در زمینه علوم انسانی، در زمینه علوم تجربی و در زمینه علوم گوناگون دیگر دارند. خانم‌هایی هستند که در زمینه علوم دینی پیشرفت کرده و به مراتب بالا رسیده‌اند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۰۷/۲۱). اشتغال بانوان از جمله چیزهایی است که ما با آن موافقیم. بنده با انواع مشارکت‌های اجتماعی موافقم؛ حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد، چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیت‌های

خیرخواهانه و از این قبیل باشد؛ این‌ها هم خوب است. زن‌ها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه اینگونه مسائل استفاده کنیم (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴/۱۰/۱۳۹۰).

۳.۲. افزایش مشارکت سیاسی

«بعضی خیال می‌کنند کسی که اهل سیاست است، چه زن و چه مرد، و در میدان جهاد فی سبیل‌الله حضور فعال دارد، اگر زن است نمی‌تواند یک زن خانه با وظایف مادری و همسری و کدبانویی باشد و اگر مرد است، نمی‌تواند یک مرد خانه و دکان و زندگی باشد... این سه چیز با یکدیگر منافات و ضدیت که ندارد، در شخصیت انسان کامل کمک‌کننده هم هست» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۶۸/۹/۲۲). اگر بینش غلطی در مورد زن وجود داشته باشد، بازسازی به معنای حقیقی و در سطح وسیع آن، شدنی نیست. هم خود بانوان کشور باید نسبت به موضوع زن از نظر اسلام، دارای آگاهی کافی و لازم باشند تا بتوانند با اتکا به نظر والای دین مقدس اسلام، از حقوق خود به طور کامل دفع کنند و هم همه افراد جامعه و مردان در کشور اسلامی باید بدانند که نظر اسلام در مورد زن، حضور زن در عرصه‌های زندگی، فعالیت زنان، تحصیل زنان، کار و تلاش اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و علمی زنان، نقش زن در خانواده و نقش زن در بیرون از خانواده چیست (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). امروز زن در کشور ما می‌تواند در میدان سیاست، در فعالیت‌های سیاسی، در فعالیت‌های اجتماعی، در فعالیت‌های جهادی، در کمک به مردم، در کمک به انقلاب، در حضور در میدان‌های گوناگون، شخصیت خودش را بروز بدهد و نشان بدهد؛ با حفظ عفاف و متانت و وقار اسلامی و حجاب (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶).

۴.۲. حفظ ارزش‌های خانواده

زنانی که به‌خاطر فعالیت‌های خارج از خانواده، از آوردن فرزند استنکاف می‌کنند، برخلاف طبیعت بشری و زنانه خود اقدام می‌کنند. خداوند به این راضی نیست. کسانی که فرزند و تربیت فرزند و شیردادن به بچه و در آغوش مهر و عطوفت بزرگ کردن فرزند را برای کارهایی که خیلی متوقف به وجود آن‌ها هم نیست، رها می‌کنند، دچار اشتباه شده‌اند. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند؛ هم به ضرر فرزندشان، هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده‌اند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۷۵/۱۰/۲۰). یک مجموعه به‌هم پیوسته متواصی به حق و متواصی به صبر در درون خانواده مسلمان وجود دارد؛ لذا قرآن می‌فرماید: «قوا انفسکم و اهلیکم نارا و قودها الناس و الحجاره» (تحریم: ۶)؛ هم خودتان را حفظ کنید، هم اهلتان را. این خطاب به مردها و زن‌ها، هر دو، است. اهل هر انسانی عبارت است از خانواده و نزدیکان او. زن شما، اهل شما مردها و مرد شما، اهل شما زن‌هاست. هم خودتان را از غلتیدن در آتش حفظ کنید، هم اهلتان را حفظ کنید (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۵/۲۶).

۵.۲. کرامت زن

اسلام در برخی جاها حتی زن را بر مرد ترجیح داده است. مثلاً آنجا که مرد و زن، پدر و مادری هستند که فرزندی دارند، این فرزند اگرچه فرزند هر دو نفر است، اما خدمتگزاری فرزند در مقابل مادر، لازم‌تر است. حق مادر بر گردن فرزند، بیشتر و وظیفه فرزند نسبت به مادر سنگین‌تر است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۰۷/۲۱). اسلام برای زن

حجاب را معین کرده است. خود این حجاب، یکی از وسایل امنیت است. با حجاب زن مسلمان، هم خود زن مسلمان امنیت پیدا می‌کند و هم مردان مسلمان امنیت پیدا می‌کنند برای این که محیط سالم و دارای امنیت باشد؛ زن بتواند کار خود را در جامعه انجام دهد، مرد هم بتواند مسئولیت‌های خود را انجام دهد، اسلام حجاب را معین کرده است که این حجاب، یکی از آن احکام برجسته اسلام است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). زن ایرانی به برکت انقلاب در راه بسیار خوبی افتاد. امروز زن ایرانی می‌تواند در میدان علم وارد بشود، دانشگاه‌ها و مدارج علمی را طی کند، درحالی که دین و عفاف و تقوا و وقار و متانت و شخصیت و حرمت زن مسلمان را هم حفظ کرده باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶).

۶.۲. عزت زن

زن‌های مؤمن در جامعه ما سعی کنند قدر زن ایرانی مسلمان را بدانند. ارزش زن اسلامی و مسلمان را بدانند. آن زنی که در اختلاط و معاشرت، با مرد قاطی نمی‌شود؛ خود را وسیله‌ای برای جلب چشم مرد نمی‌داند و خود را بالاتر از این می‌داند؛ آن زنی که شأن خود را عزیزتر از این می‌شمارد که خود را عریان کند و با صورت خود، با موی خود، با بدن خود، چشم روندگان را به سمت خود جلب کند و هوس آنها را اشباع بکند و خودش را بالاتر از این می‌داند؛ آن زنی که خود را در دامنه آن قلعه‌ای می‌داند که در اوج آن، فاطمه زهرا، بزرگ‌ترین زن تاریخ بشر، قرار دارد؛ آن زن، زن مسلمان ایرانی است. این زن باید دیگر از این بازیچه‌های فراهم آمده تمدن غربی و روش‌های توطئه‌آمیز غربی رو بگرداند و به آن بی‌اعتنائی کند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶). ایران اسلامی و زن مسلمان، پایبندی خود به مسئله حجاب را و حیثیت زن اسلامی را و آموزش اسلام در مورد زن را با قدرت، با قاطعیت، با روح اعتماد و اطمینان به خود حفظ کرد و امروز دنیای غرب است که تدریجاً به سمت حجاب اسلامی دارد متمایل می‌شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶). زنان می‌توانند تحصیلات عالیه کنند. بعضی‌ها خیال می‌کنند که دختران نباید تحصیل کنند. این، اشتباه و خطاست. دختران باید در رشته‌هایی که برای آنها مفید است و به آن علاقه و شوق دارند، تحصیل کنند. جامعه، به تحصیلات دختران هم نیازمند است؛ همچنان که به تحصیلات پسران نیازمند است. البته محیط تحصیل باید سالم باشد؛ هم برای پسر و هم برای دختر (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

۷.۲. مربی بودن و نقش تربیتی

نقش و تأثیر زن بر روی فرزند و شوهر. این، نقشی است که زن می‌تواند در داخل خانواده ایفا کند و جزو بزرگ‌ترین نقش‌هاست و به نظر من از همه کارهای زن مهم‌تر، همین کار است. از همه کارهای زن مهم‌تر، تربیت فرزندان و تقویت روحی شوهران برای ورود در میدان‌های بزرگ است، و خدا را شکر می‌کنیم که زن ایرانی و مسلمان، در این میدان هم بیشترین هنر را نشان داده است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰). یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است که فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، با دل‌دادن و رعایت و دقت، آنچنان بار بیاورد که این موجود انسانی، چه دختر و چه پسر، وقتی که بزرگ شد، از لحاظ روحی، یک انسان سالم، بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختی‌ها و فلاکت‌ها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و آمریکا به آن گرفتارند، بار آمده باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

از جمله وظایفی که برعهده زنان در داخل خانه و خانواده است، مسئله تربیت فرزند است. زنانی که به خاطر فعالیت‌های خارج از خانواده، از آوردن فرزند استنکاف می‌کنند، برخلاف طبیعت بشری و زنانه خود اقدام می‌کنند. خداوند به این راضی نیست. کسانی که فرزند و تربیت فرزند و شیردادن به بچه و در آغوش مهر و عطوفت بزرگ کردن فرزند را برای کارهایی که خیلی متوقّف به وجود آنها هم نیست، رها می‌کنند، دچار اشتباه شده‌اند. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند؛ هم به ضرر فرزندشان، هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده‌اند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

تحلیل آرای آیت‌الله خامنه‌ای درباره اشتغال زنان

دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در مورد اشتغال و نقش زنان در جامعه، ترکیبی از مشارکت فعال در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در کنار حفظ ارزش‌های اسلامی و خانوادگی است. این دیدگاه بر تعادل میان فعالیت‌های اجتماعی زنان و مسئولیت‌های خانوادگی تأکید دارد و زنان را به عنوان بخش مهمی از توسعه جامعه معرفی می‌کند.

۳. صورت‌بندی دیدگاه‌های آیت‌الله علامه طباطبایی در باب اشتغال زنان:

۱.۳. عدالت جنسیتی

اسلام می‌گوید که زن مانند مرد، انسان است و هر انسانی چه مرد و چه زن فردی است که در ماده و عنصر پیدایش او و نفر نر و ماده شرکت و دخالت داشته‌اند و هیچ یک از این دو بر دیگری برتری ندارد مگر به تقوا؛ همچنان که در کتاب آسمانی خود می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (الحجرات: ۱۳). خداوند متعال هر انسانی را گرفته شده تألیف یافته از دو انسان نر و ماده می‌داند که هر دو به طور مساوی ماده وجود او هستند و انسان، چه مرد و چه زن پدید آمده است، مجموعه ماده‌ای است که از آن دو گرفته شده است. خداوند در معرفی زن و مرد می‌فرماید، هر فرد انسان چه دختر و چه پسر را مخلوقی شکل گرفته از زن و مرد معرفی می‌شود. در نتیجه، تمامی افراد بشر مکمل یکدیگرند؛ بیانی کامل‌تر و رساتر از این بیان نیست، و بعد از این بیان این عدم تفاوت، تنها ملاک برتری را تقوا قرار داد (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۳۹-۴۰). همان‌طور که مرد می‌تواند خودش در سرنوشت خویش تصمیم بگیرد و مستقلاً عمل کند و نتیجه عمل خود را مالک شود زن چنین حقی دارد بدون هیچ تفاوتی (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۴). مشاهده و تجربه این معنا را ثابت کرده که مرد و زن از یک نوع و از یک جوهرند که جوهر انسان است؛ چون تمامی آثاری که از انسانیت در مردان قابل مشاهده است، بدون تفاوت در زنان نیز مشاهده می‌شود. مسلماً ظهور آثار نوع دلیل بر تحقق خود نوع است. پس زنان نیز انسان هستند. آری این دو صنف در بعضی از آثار مشترک، از جهت شدت و ضعف تفاوت دارند (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۵۹).

۲.۳. عدالت فردی

اعمالی را که هر یک از زن و مرد به اجتماع خود هدیه می‌دهد، باعث می‌شود که به فضلی از خدا اختصاص یابد بعضی از فضل‌های خداوند اختصاص به یکی از این دو دارد و بعضی مخصوص مردان و برخی دیگر مخصوص زنان است. مثلاً مرد را از این نظر بر زن برتری داده که سهم ارث او دو برابر زن است و زن را از این نظر بر مرد فضیلت داده که خرج خانه را از گردن او ساقط کرده است (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۴). وجود امتیازاتی دیگر در زن که جامعه بشری از آن بی‌نیاز نیست باعث نمی‌شود که ما زن را به خاطر آن از مرد برتر دانستیم و آن امتیاز را ماده نقض آیه بگیریم و بگوییم اگر مردان در نیروی دفاع و حفظ اموال و سایر امتیازاتی که برشمریم برتر از زنان‌اند. زنان هم در احساسات لطیف و عواطف رقیق، برتر از مردان‌اند (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۰۰).

۳.۳. عدالت اجتماعی

اسلام امر ازدواج را در جایگاه طبیعی خود قرار داده است. ازدواج را حلال و زنا را حرام کرده و علاقه همسری و زناشویی را بر پایه تجویز جدایی تشریح کرده است، برای این پیوند همسری حدود و مرزی قرار داده و از صورت هرج و مرج درآمده است و آن را دارای اساسی عقلانی یعنی توالد و تربیت دانسته است (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۰۲). عمل هیچ یک از زن و مرد را نزد خدا ضایع و باطل نمی‌گردد و عمل کسی به دیگری داده نمی‌شود (کل نفس بما کسبت رهینه)؛ نه مانند پیشینیان که می‌گفتند گناه زنان به عهده خود آنان و عمل نیکشان و سود و بهره‌شان مال مردان است. پس وقتی عمل هر یک از مرد و زن چه خوب و چه بد به حساب خود او نوشته می‌شود و هیچ مزیتی برای کسی جز باتقوا نیست و از مراحل تقوا اخلاق فاضله مانند ایمان با درجات مختلفش و عمل سودمند و عقل استوار و پخته و اخلاق خوب و شکیبایی و بردباری است، پس زنی که درجه‌ای از درجات بالای ایمان را دارد یا سرشار از علم است یا عقلی است که هم‌تراز او نیست؛ آن مرد هر که می‌خواهد باشد پس هیچ کرامت و مزیتی جز به تقوا و فضیلت نیست (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۱). زن در اسلام شخصیتی مساوی با شخصیت مرد دارد و مانند او در اداره و خواست و عمل از هر جهت آزاد است و هیچ تفاوتی با مرد ندارد؛ مگر آنچه به وضع طبیعی و آفرینش او مربوط می‌شود و روحیه ویژه او آن را اقتضا کند که در این صورت وضعیتش با مرد متفاوت است. شخصیت زن احساسی و شخصیت مرد فکری است و به همین جهت اسلام از ثروت زمین دو سوم را در اختیار مرد قرار داده تا در دنیا تدبیر اندیشه بر تدبیر احساس و عاطفه برتر باشد و کاستی‌هایی که در کار زن و تدبیر احساسی‌اش رخ می‌دهد، چون تصرفات زن بیش از مرد است به وسیله نیروی اندیشه مرد جبران گردد (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۱۹).

۴.۳. اشتغال

اسلام میان زن و مرد از جهت تدبیر امور اجتماع با تصمیم‌گیری و کار، تساوی برقرار کرده است علتش این است که همان‌طور که مرد می‌خواهد زندگی کند، زن می‌خواهد زندگی کند. به این دلیل که زنی و مردی در آنچه بنیه انسان در خوردن آشامیدن و جز این دو از لوازم بقا نیاز دارد برابرنند (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۴). اگر بگوییم این همه ارفاق که اسلام به زن روا داشته باعث می‌شود که عملاً زن بیکار شود؛ همین ارفاق زن را مفت‌خور و مصرفی بار

می‌آورد. درست است که مرد نیاز ضروری به زن دارد و زن از لوازم زندگی است؛ ولی برای رفع این نیاز لازم نیست که زن، یعنی نیمی از جمعیت بشر تخدیر شود و هزینه زندگی به عهده نیمی دیگر بیفتد، چون چنین روشی زن را انگل و کسل، بار می‌آورد و حاضر نیست کارهای سخت را حمل کند و در نتیجه موجودی پست و خار به بار می‌آید و چنین موجودی به گواهی تجربه برای تکامل اجتماعی مفید نیست (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۵۳).

۵.۳. استقلال

تردیدی نیست که پیشگام در آزاد ساختن زن از اسارت و تأمین استقلال او در تصمیم، عمل اسلام بود. غربی‌ها قدمی درباره زن برداشته‌اند، از اسلام تقلید کرده‌اند اگرچه بد تقلید کرده و با آن بد برخورد کرده‌اند (زن در قرآن: ۵۳). دامنه استقلال و آزادی زنان تا آنجایی گسترده است که مزاحم حق شوهر نباشد؛ چون در صورتی که شوهر حضور داشته باشد، زن تحت قیومیت اوست. البته قیومیت اطاعت و در صورتی که شوهر حاضر نباشد و مثلاً به سفر رفته باشد، زن موظف است در نبود او حافظ حقوق وی باشد و روشن است که با در نظر گرفتن این دو وظیفه حتی هیچ یک از اموری که برای زن مجاز است، نمی‌تواند مزاحم با این دو وظیفه باشد (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۶۹-۷۰).

۶.۳. نفقه

این معنا نیز منافات ندارد با اینکه بعضی از طبقات و یا بعضی از افراد از یک طبقه به خاطر مصالحی از پاره‌ای مزایا برخوردار یا از پاره‌ای امتیازات محروم باشند؛ مثلاً مردان بتوانند قاضی و حاکم شوند و به جهاد بروند و بر آنها واجب باشد نفقه زنان را بدهند و کودکان نابالغ، اقرارشان نافذ نباشد و نتوانند مستقلاً معامله کنند و مکلف تکلیفی نباشند (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۷۰). مراد از آیه «بعضکم الی بعض» مزیتی است که خداوند به هر یک از مردان و زنان با تشریع احکام ویژه آنان عطا کرده است؛ مانند مزیت بخشی به مردان با تشریع حکم به جواز چندهمسری و یا سهم‌بری بیشتر از ارث و مزیت‌دادن به زنان در قراردادن مهریه برای آنان و ملزم کردن مردان به تهیه مخارج زندگی زنان یا همان نفقه (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۷۶).

۷.۳. سهم الارث

از جمله سؤال‌هایی که شخصی از امام رضا پرسید این بود که چرا سهم الارث زنان نصف سهم ارث مردان است؟ در پاسخ این سؤال امام علیه‌السلام نوشت: چون هرگاه زن ازدواج می‌کند، چیزی می‌گیرد؛ مرد چیزی می‌دهد. سهم مردان بیشتر است. علت دیگر این تفاوت این است که زن عائله مرد است و هر نیازی که داشته باشد بر شوهر واجب است آن را برآورد و هزینه زندگی او را تأمین کند؛ ولی بر زنان واجب نیست خرج شوهر را بدهند حتی در صورتی که مرد نیازمند باشند (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۴۰۴). خداوند در آیه ۱۵ سوره احقاف پس از سفارش احسان به پدر و مادر در خصوص مادر می‌فرماید: مادر بچه را به زحمت و رنج باردار می‌شود. با زحمت و سختی می‌زاید و حداقل سی ماه بارداری و شیردادنش طول می‌کشد. پس اگر سهم مادر بر خلاف هر زن دیگر که سهمش نصف سهم مرد است، برابر سهم پدر و در بعضی فرضیه‌ها بیش از آن است، به طور قطع به این جهت است که شارع خواسته است، جانب مادر را بگیرد (علامه طباطبایی، ۱۳۹۶: ۳۹۸).

تحلیل آرای آیت‌الله طباطبایی درباره اشتغال زنان

در مجموع، تحلیل دیدگاه‌های علامه طباطبایی نشان می‌دهد که ایشان اشتغال و مشارکت اجتماعی زنان را در چارچوب اصول اسلامی و در راستای رشد فردی و اجتماعی آن‌ها می‌پذیرند. با وجود تأکید بر تفاوت‌های طبیعی و فیزیکی بین زن و مرد، ایشان بر عدالت جنسیتی و فردی تأکید دارند و معتقدند که زن و مرد باید از حقوق و مسئولیت‌های مشابه در جامعه برخوردار باشند، به شرط آنکه مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی خود را نیز به‌طور شایسته انجام دهند.

۴. صورت‌بندی دیدگاه‌های شهید مطهری در باب اشتغال زنان:

۱.۴. مسئولیت اجتماعی

«زن و مرد حق درس خواندن دارند؛ چون خدا مغز و فکر و شوق و رغبت و میل را همان‌طور که در مرد قرار داده در زن هم قرار داده، اما مسئله سیاسی چنین نیست چرا که زن‌ها نه استعداد و توانایی مردان را در این زمینه دارند و نه شوق و رغبت آنان را. حتی کشورهایی که تصدی پست‌های مختلف را برای بانوان آزاد گذاشته‌اند، باز هم اهل سیاست غالباً مرد هستند. در بسیاری از کشورها در ابتدا که حقوق سیاسی به زنان دادند، خود زن‌ها و نیز مردها استقبال بیشتری کردند؛ مثلاً در انگلستان در ابتدا که به زن حق انتخاب‌شدن دادند عده بیشتری زن انتخاب شدند؛ ولی در دوره‌های بعدی عددشان تقلیل پیدا کرد» (مطهری، ۱۳۹۶: ۵۴). شهید مطهری معتقدند: «اسلام عنایتی دارد که در جایی که مرد هست و یک حاجت اجتماعی است که مرد و زن هر دو می‌توانند انجام دهند می‌گوید این کار را مرد بکند و زن نکند، تا حد امکان می‌خواهد زن بیشتر به کارهای خانوادگی اشتغال داشته باشد» (مطهری، ۱۳۹۶: ۵۴).

۲.۴. مسئولیت‌پذیری فردی

حجاب در اسلام یک وظیفه‌ای است برعهده زن نهاده شده که در معاشرت و برخورد با مرد باید کیفیت خاصی را در لباس پوشیدن مراعات کند. این وظیفه نه از ناحیه مرد بر او تحمیل شده است و نه چیزی است که با حیثیت و کرامت او منافات داشته باشد یا تجاوز به حقوق طبیعی او که خداوند برایش خلق کرده است، محسوب شود (مطهری، ۱۳۸۷: ۹۳). حجاب، عزت و کرامت زن را افزایش می‌دهد نه اینکه زن را تحقیر می‌کند. زن به قول سوفیالورن باید جنبه اسرارآمیز خود را حفظ کند، اگر آنچه دارد بنمایاند قوه تخیل مرد، دیگر از او یک لعبت خیالی نمی‌سازد (مطهری، یادداشت‌ها: ۳/ ۱۷۴).

۳.۴. مسئولیت فرزندپروری

قرآن به حکم فطرت می‌گوید: دامن مادر برای تربیت فرزند ساخته شده است و جانشینی ندارد و دامن پدر نیز برای ساختن و تربیت فرزند به وجود آمده است و جانشینی ندارد. آن محبت فطری که خدای متعال در قلب پدر و مادر قرار داده است، برای پرورش روح فرزندان است در این کانون گرم پر محبت و پر عاطفه والدین (مطهری، ۱۳۹۸: ۳۹). فرزندان در دامن پدر و مادر از نظر عاطفه و محبت شارژ می‌شوند و همین عاطفه و محبت است که تا آخر

عمر، این باطری دارد ذخیره خود را پس می‌دهد. بشر اگر در کانونی بزرگ شود که کانون عاطفه و محبت نباشد و لو همه چیزش از غذا و آب و هوا و نظافت و بهداشت و محیط بهتر از کانون خانواده باشد، مثل این است که ماشینی او را بزرگ می‌کند. آن بوسه‌ای که یک مادر بر گونه بچه‌اش می‌زند، آن حالتی که مادر، بچه را در آغوش گرم خود می‌گیرد که نمی‌توان تصور کرد چگونه سراپا احساسات می‌شود، آن لبخندی که پدر و مادر به چهره فرزند خود می‌زنند، این‌ها جانشین ندارد (مطهری، ۱۳۹۸: ۳۹).

۴.۴. حفظ نظم خانواده

زن اگر خوب خانه‌داری و شوهرداری کند، نگذارد محیط پاک خانه با غبار کدورت آلوده شود، اجر و پاداش و فضیلت و توفیقش معادل است با همه آن کارها که مردان انجام می‌دهند. سپس شهید ادامه می‌دهند: «اسماء، زنی باایمان بود و تقاضای او و زنان هم‌فکرش از عمق ایمانشان برمی‌خاست نه از شهوات برانگیخته شده که غالباً امروز می‌بینیم. او و هم‌فکرانش نگران این بودند مبدا و وظایفی که به عهده آنان واگذار شده قدر و قیمتی نداشته باشد و همه وظایف مقدس و قدر و قیمت‌دار به مردان اختصاص یافته باشد. او و هم‌فکرانش تقاضای مساوات زنان و مردان را داشتند، اما در چه؟ در ربودن گوی فضیلت و انجام وظیفه مقدس. چیزی که در مخیله آنان هم خطور نمی‌کرد این بود که شهوات فردی را نام «حقوق» نهند و جنجال راه بیندازند. لهذا وقتی که آن جواب را شنید، چهره‌اش از خوشحالی برافروخته شد و با خوشحالی به سوی هم‌فکرانش برگشت» (مطهری، ۱۳۸۷: ۵۴۱). لازمه تشکیل خانواده اختصاص است نظیر مسئله مالکیت که در باب مال به وجود می‌آید. ازدواج یعنی تشکیل خانواده و مشروع شدن اصل اختصاص. در اینجا مالک شدن معنی ندارد؛ چون مسئله دو طرفی و دو جانبی است. آن را مشروعیت اصل اختصاص خانوادگی در روابط زناشویی می‌نامیم (مطهری، ۱۳۹۸: ۳۳).

۵.۴. تقسیم کار

از یک جهت دیگر هم فرق دارد که روی همان جهت نمی‌شود کسی بگوید زن از نظر اسلام می‌تواند قاضی باشد و آن این است که این را ما یقین داریم که اسلام کوشش دارد که تاحدامکان زن را از این حالت که به متن اجتماع کشیده شود بیرون بیاورد. البته این تاحدامکان است، نمی‌خواهم بگویم به‌طورقطع باید این جور باشد. ولی اسلام عنایتی دارد که در جایی که مرد هست و زن هم هست و یک حاجت اجتماعی است که مرد و زن هر دو می‌توانند انجام بدهند، می‌گوید این کار را مرد بکند و زن نکند، تاحدامکان می‌خواهد که زن بیشتر به کارهای خانوادگی اشتغال داشته باشد (مطهری، ۱۳۹۶: ۴۵). از این مرحله که بالاتر برویم، مسئله کار اجتماعی (در مقابل کار فردی) پیش می‌آید. ممکن است کسی این‌طور بگوید که کار زن منحصر به کارخانه‌داری نیست، کار خارج خانه هم مانعی ندارد؛ ولی به شرط اینکه کار فردی باشد و کار اجتماعی نباشد. هر کاری که کار اجتماعی شمرده شود ممنوع است. آیا این حرف را هم می‌شود گفت یا حتی کسی گفته است؟ این هم نه. به‌طورقطع و یقین هر کار اجتماعی را نمی‌شود گفت برای زن ممنوع است، هیچ دلیلی هم برای این مطلب وجود ندارد و قائل می‌نماید. مثلاً یک سلسله کارهای بهداشتی یا کارهای فرهنگی کار اجتماعی شمرده می‌شود، مانند کار مؤسسات اجتماعی

بهداشتی یا مؤسسات اجتماعی فرهنگی که خدمت به اجتماع شمرده می‌شود و کار اجتماعی است. این کارها فی حد ذاته برای زن هیچ اشکال ندارد (مطهری ۱۳۹۶: ۵۰).

۶.۴. تکریم زن

فلسفه وجوب انفاق نیز همین است، برای حفظ کرامت زن است (۱)، برای این است که این دو از لحاظ احتیاج به یکدیگر مساوی شناخته نشوند؛ همان طوری که در طبیعت نیز مساوی شناخته نمی‌شوند. خروس نیز خود را متکفل انفاق و حمایت می‌شمارد (استاد مطهری، ۱۳۷۸: ۵/ ۱۱۱). فلسفه مهر حفظ کرامت زن است؛ برای این است که زن و مرد از لحاظ احتیاج مساوی شناخته نشوند، همان طوری که از لحاظ طبیعت نیز مساوی شناخته نمی‌شوند زیرا مرد شهوی تر از زن است و زن به محبت مرد نیازمند است نه تنها به وجود او، برخلاف مرد که به وجود زن نیازمند است نه به محبت او (استاد مطهری، ۱۳۷۸: ۵/ ۲۲۴). پوشیده بودن زن، در همان حدودی که اسلام تعیین کرده است، موجب کرامت و احترام بیشتر اوست؛ زیرا او را از تعرض افراد جلف و فاقد اخلاق مصون می‌دارد (مطهری، ۱۳۸۷: ۵۲).

۷.۴. حق ازدواج

ازدواج به نوبه خود یک شرکت است؛ ولی موضوع آن حیات خانواده است. یک مرد جسم و روحش برای زن سرمایه است و به عکس، یک زن جسم و روحش برای شوهر سرمایه است. دونفری سرمایه‌هایی را که به جسم و روحشان تعلق دارد در میان می‌گذارند؛ یعنی جسم و روح هر کدام برای دیگری نعمت و موهبت است و برای خودش سرمایه، و هریک این جسم و روح را به عنوان سرمایه در میان می‌گذارد و دونفری با این دو سرمایه یک شرکت تشکیل می‌دهند (مطهری، ۱۳۹۸: ۴۹). یک انسان ولی ازدواج یعنی تشکیل خانواده و مشروع شدن اصل اختصاص. در اینجا مالک شدن معنی ندارد؛ چون مسئله دو طرفی و دو جانبی است. آن را «مشروعیت اصل اختصاص خانوادگی در روابط زناشویی» می‌نامیم. در اینجا دو نظریه است (مطهری، ۱۳۹۸: ۳۲).

تحلیل آرای شهید مطهری درباره اشتغال زنان

آرای شهید مطهری درباره اشتغال زنان را می‌توان در حد واسط میان دیدگاه‌های کاملاً سنتی و دیدگاه‌های مدرن‌تری که به حضور اجتماعی گسترده‌تر زنان اعتقاد دارند، قرار داد. او با پذیرش مسئولیت اجتماعی زنان، اولویت نقش خانوادگی آنان را حفظ می‌کند و اشتغال را تحت شرایطی خاص مشروع می‌داند. مقایسه دیدگاه‌های او با دیگر متفکران شیعی معاصر نشان می‌دهد که برخی همچون امام خمینی و آیت‌الله خامنه‌ای بر حضور اجتماعی زنان تأکید بیشتری دارند، در حالی که متفکرانی مانند آیت‌الله مصباح یزدی دیدگاه‌های محدود کننده‌تری ارائه کرده‌اند.

۵. صورت‌بندی دیدگاه‌های آیت‌الله جوادی آملی در باب اشتغال زنان:

۱.۵. نقش مادری

قسمت دوم ناظر به کیفیت تربیت و نحوه محیط پرورش آن است که اگر در پرتو تعلیم صحیح و تربیت وزین

پرورش یابند و چون مردان بیندیشند و چون رجال تعقل و تدبیر داشته باشند تمایزی از این جهت با مردها ندارند و اگر گاهی تفاوت یافت شود، همانند تمایزی است که بین خود مردها مشهود است؛ مثلاً اگر زنان مستعد به حوزه‌ها و دانشگاه‌های علمی راه یابند و همانند طلاب و دانشجویان مرد به فراگیری علوم و معارف الهی بپردازند و از لحاظ جهان‌بینی و انسان‌شناسی و دنیا‌شناسی و سایر مسائل اسلامی، در دروس مشترک بین محصلین حوزه آگاهی کامل یابند و چه اینکه گروهی فعلاً به برکت انقلاب اسلامی این چنین‌اند یا باز هم می‌توان گفت روایاتی که در نکوهش زنان آمده و احادیثی که در پرهیز از مشورت با آن‌ها وارد شده و ادله‌ای که در نارسایی عقول آنان رسیده اطلاق دارد و هیچ‌گونه انصرافی نسبت به زنان دانشمند و محققان از این صنف ندارد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۰). زن در عین فراگیری علوم و فنون سودمند اسلامی، پرورش نسل آینده یعنی انسان‌های واقعی و امت اسلامی را به عهده دارد. مبدا ارزش‌های مادی و عادی، مقام والا و منبع مادری را به دست نسیان بسپارند و آن را کمتر از سمت‌های دیگر وانمود کنند و خانه‌داری و مدیریت داخلی خانواده که رکن اصیل جامعه اسلامی است، کم‌رنگ گردد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۳).

۲.۵. نقش همسری

اگر زنان، کانون خانه را متلاشی نکنند و گرم نگه دارند و به گونه‌ای عمل کنند که مرد، تمام تلاشش متوجه خانه باشد با حسن برخورد، با اداره صحیح منزل، با قناعت و کم‌توقعی، با تربیت دقیق فرزندان، با رفتار مؤدبانه و دلنشین و حفظ لباس و عفاف حتی در برابر اولاد و در نتیجه تربیت فرزندان وزین و عفیف، آن‌گاه می‌تواند نقص آن فضائل را جبران کنند (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۳۰). هرگز این تکلیف نیامده فتوای یک‌جانبه بدهد و به مرد بگوید تو فرمانروا هستی و هر چه می‌خواهی بکن، اگر اسلام این دو حکم الزامی را در کنار هم ذکر می‌کند و به زن در مقابل شوهر دستور تمکین می‌دهد و از سوی دیگر به مرد در مقابل زن دستور کارپردازی و سرپرستی می‌دهد و این هر دو بیان وظیفه و جریان خانواده است و هیچ یک نه معیار فضیلت است و نه موجب نقص (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۱۶).

۳.۵. معاشرت

«الرجال قوامون علی نساء» به این معنا نیست که زن اسیر مرد است و مرد، ولی و مدیر است و می‌تواند هر چه می‌خواهد انجام دهد؛ هر وقت خواست به خانه برود و نرود. بلکه قرآن به زنان می‌گوید: شما باید به این مدیریت و ولایت درونی احترام بگذارید و به مردان هم می‌گوید: شما کارمند هستید و این وظیفه شماست نه مزیت شما و این وظیفه را انجام دهید؛ لذا «الرجال قوامون علی نساء» هرگز نیامده است که یک‌طرفه فتوا بدهد و به مردان بگوید شما حاکم هستید و هر کاری می‌خواهید انجام دهید، بلکه این دو حکم واجب است که با هم ذکر شده است. به زن دستور می‌دهد که شوهر را اختیار کند و مرد را برای نظارت بر زن، این فقط بیان وظیفه است و نه مالک فضیلت است و نه علت عیب، مثل اینکه به مدیر مؤسسه‌ای بگویند باید تلاش و کوشش برای بهبود سیستم مؤسسه کنید؛ به این معنی نیست که این سیستم در اختیار شماست، چه بروید چه نروید، آزاد هستید، بلکه به این معناست که وظیفه شما این است که بروید مؤسسه را سازماندهی کنید (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۳۶۷). در بخش مسائل اجتماعی قرآن ما

را متوجه کرده و می‌فرماید: با زن‌ها معاشرت نیک داشته باشید و زن را چون مرد در مجامع خود راه دهید و اگر خوش آیندتان نیست که آن‌ها در مجامع شما شرکت کنند، این کار ناخوشایند را تحمل کنید؛ چرا که ممکن است خیر فراوانی در این کار باشد و شما ندانید. این معاشرت، اختصاصی به مسائل خانوادگی ندارد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۱۷).

۴.۵. مدیریت عاطفی

جامعه‌ای که قرآن در او حاکم است، جامعه عاطفه است و سرش این است که نیمی از جامعه را معلمان عاطفه به عهده دارند و آن مادرها هستند، چه بخواهیم، چه نخواهیم، چه بدانیم و چه ندانیم اصول خانواده درس رأفت و رقت می‌دهد و رأفت و رقت بر همه مسائل کارساز است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۴۲). اگر در برخی از اوصاف در زن جلوه بیشتری دارد؛ مانند عاطفه، نه مبانی با تجرد روح او است و نه منافعی با هدف مشترک و نه موجب کاهش جنبه عقلی و علمی او است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۷).

۵.۵. عدم اختلاط

در برخی امور حضور زنان ناروا است و امر او در آن نافذ نیست نظیر جایی که مستلزم تماس نامحرمانه با نامحرم و مانند آن باشد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۲). اگر سیستم اداره جامعه بر موازین سر عفاف و طهارت روح استوار باشد، هیچ‌گونه منع شرعی برای حضور زن، در وکالت، وصایت، ولایت بر محجورین و... نخواهد بود (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۵). اگر توزیع کار و تقسیم سمت اجرایی بدون اختلاط زن و مرد و تماس نامحرمانه مطرح است، زن چون مرد ذی‌حق است و اگر سخن از اختلاط و تماسی ناصواب و برخورد نامشروع است، مرد هم چون زن ممنوع است. چه این که اگر تقسیم عادلانه سمت اجرایی، با در نظر گرفتن استعداد و ارزیابی خصوصیت هر یک از این دو صنف، مورد نظر است، هر کدام به نوبه خود توان تحمل مسوولیت‌های مناسب را دارند و البته مرد در کارهای اجرایی وظایف بیشتری دارد (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۰۲).

۶.۵. حفظ حریم

همان است که جامعه اسلامی به آن فضیلت، متکامل است. زن‌گرایی مثل آن است که انسان بخواهد از نیش عقرب بهره‌ای ببرد، شاید یکی لذتی در نیش‌زدن او باشد؛ اما سم را هم به همراه دارد. دین می‌گوید: زن ریحان و گل است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۱۹).

زن در مظهریت خدا کامل‌تر از مرد است؛ زیرا مرد فقط مظهر قبول و انفعال الهی است؛ چون مخلوق حق است و زن گذشته از آنکه مظهر قبول و انفعال الهی است، مظهر فعل و تأثیر الهی نیز هست؛ چون در مرد تصرف نیست و آن را مجذوب خویش قرار داده محب خود می‌سازد و این تصرف و تأثیر، نموداری از فاعلیت خداست. از این جهت زن کامل‌تر از مرد است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۲۹).

۷.۵. حضور عقیفانه

در نحوه تعلیم نیز اگر زنی به چنان مقام علمی برسد که بتواند در سطح عالی حوزه‌های علمیه و مراکز علمی و دانشگاه‌ها تدریس کند، چنانچه جزو قواعد النساء باشد، سن سالمندی ایجاب می‌کند که در مسئله حجاب از تخفیفی

برخوردار باشد. در صورتی که تظاهر به زینت نداشته باشد، چه برسد به صوت و صدا که صدا و صوت زن در صورتی که سخن معروف بگوید، عورت نیست (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۲۲۳). شما در هر بخشی از بخش‌های سیاسی، عرفان و حدیث بررسی کنید، می‌بینید زنان نمونه بسیارند، منتها وقتی نام زن در حجاب باشد خبری از او در جامعه نخواهد ماند. باید خودش در حجاب و نامش در کتاب باشد تا عظمت او ظهور کند. چه اینکه ذات اقدس الهی در حالی که زن را به حجاب آشنا می‌کند نامش را در کتاب آورده است؛ مانند ملکه سبا (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۸۰).

تحلیل آرای آیت‌الله جوادی آملی درباره اشتغال زنان

دیدگاه‌های آیت‌الله جوادی آملی درباره اشتغال زنان، رویکردی متعادل و هماهنگ با مبانی دینی و اجتماعی دارد. او بر نقش‌های خانوادگی زنان تأکید دارد؛ اما اشتغال آنان را در چارچوب اصول اسلامی مجاز می‌داند. حفظ کرامت، رعایت حدود شرعی و توجه به نقش مادری از مهم‌ترین اصولی است که وی برای حضور زنان در جامعه مطرح می‌کند. در مقایسه با دیگر متفکران شیعی، دیدگاه او دارای انعطاف بوده و بر توازن بین مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی زنان تأکید می‌کند.

۶. صورت‌بندی دیدگاه‌های آیت‌الله مصباح یزدی در باب اشتغال زنان:

۱.۶. سازگاری با عواطف

عواطف لطیف و احساسات رقیق که ویژه زنان است به‌خصوص محبت مادری که می‌توان آن را سرچشمه سایر عواطف خاصه زنان شمرد، موجب می‌شود که با کمال گشاده‌رویی از این جریانات با عنوان آرمان‌های زندگی استقبال کند (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۷۰). در وضع مقررات اجتماعی مربوط به زنان باید در نظر داشت که موجب مزاحمت با این وظیفه بزرگ مقدس (تربیت فرزند) ایشان نباشد و با عواطف خدادادی آنان سازگار باشد (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۷۶). زن چون سهم بیشتری از عواطف و احساسات لطیف دارد باید از آن‌ها برای تأمین احتیاجات جامعه انسانی استفاده کند، وظایف خانه‌داری و بچه‌داری را به عهده بگیرد و فرزندان لایق و شایسته پروراند (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۸۵).

۲.۶. فعالیت علمی

زن در جامعه اسلامی می‌تواند مالک بشود، در اموال خود تصرف کند، از خویشاوندانش ارث ببرد، تحصیل علم کند و حتی به طریق مشروع کسب و تجارت نماید؛ چنان‌که زینب عصاره عطرفروشی می‌کرد و پیغمبر از او عطر می‌خرید و از نظر معاشرت و شرکت در امور اجتماعی تا حدودی که با عفت و پاکدامنی منافات نداشته باشد، آزاد است (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۸۲). وظایف اجتماعی تنها به وظایف اقتصادی و نظامی محدود نمی‌شود؛ بلکه مهم‌ترین جهاد در دین مبین اسلام، که بین زن و مرد نیز مشترک است، جهاد علمی و فرهنگی است و ثواب کار مخلصانه برای تأمین نیازهای فرهنگی جامعه اسلامی قطعاً از ثواب انجام وظایف فردی و خانوادگی کمتر نیست (مصباح یزدی، ۲۰/ ۲/ ۱۳۹۶).

۳.۶. همدلی و همکاری

اگر مشارکت بانوان در انقلاب اسلامی ایران نبود، این انقلاب به آسانی به پیروزی نمی‌رسید و شاید اصلاً به پیروزی نمی‌رسید. ما شاهد بودیم که حرارت انقلاب از خانم‌های قم شروع شد؛ زمانی که در ۱۵ خرداد حضرت امام را از قم بیرون بردند، بعد از که این خبر به محلات قم رسید، ابتدا خانم‌ها در حمایت از امام حرکت کردند (مصباح یزدی، ۲۲ / ۰۱ / ۱۳۹۲). مرد و زن هر دو انسان‌اند و در مقولات انسانیت شریک‌اند و جهاتی که بین زن و مرد مشترک است، هیچ‌گاه نمی‌تواند ملاکی فرقی میان حقوق و تکالیف مردان با زنان قرار گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۶۶). بانوان باید در جامعه حضوری فعال داشته و بانوان طلبه نیز به شبهات دینی که به‌ویژه برای بانوان مطرح می‌شود، نیز پاسخگو باشند (مصباح یزدی، ۱۳ / ۰۳ / ۱۳۹۵). یکی از لوازم شخصیت و هویت مستقل این است که زنان در زمینه مسائل اجتماعی دوشادوش مردان مسئولیت‌هایی دارند که در بعضی موارد پرداختن به آن‌ها بر ایشان واجب است (مصباح یزدی، ۲۲ / ۰۱ / ۱۳۹۲).

۴.۶. تناسب فعل با مسائل خانوادگی و زناشویی

اسلام که با چشمی حقیقت‌بین و با نظری نافذ و محیط بر همگی مصالح و مفاسد، به امور نگرسته از این گونه بی‌بندوباری‌های فضیلت‌کش و خانمان‌برانداز جلوگیری کرده و دستور داده که زنان در خارج از محیط خانه، بدن خود را از نظر بیگانگان پوشانند و در برابر دیده‌های هوس‌باز آرایش نکنند و به خودنمایی و عشوهری نپردازند (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۹۰). زینت کردن زن برای همسر یکی از آداب اسلامی است که باید زن برای ایجاد نشاط در محیط خانواده تلاش نماید تا خانواده دچار افسردگی و وارفتگی و خمودی نشود. انسان تنها روح مجرد نیست؛ بلکه در دامن ماده به وجود می‌آید و با گرایش‌های مادی رشد می‌کند و سر و کارش با مادیات است؛ بنابراین استفاده از چیزهایی که موجب نشاط است در محیط خانواده باید رعایت شود (مصباح یزدی، ۱۳۸۷/۱۱/۱). در واقع زندگی خانوادگی، یک واحد مشترکی بین دست‌کم دو رکن است، یکی مرد و یکی زن. برای این که مرد و زن بتوانند به شرایط تکامل خودشان برسند، می‌بایست این زندگی به صورت خاصی برگزار شود (مصباح یزدی، ۲۹ / ۱۲ / ۱۳۶۹).

۵.۶. فرزندآوری؛ محبت مادرانه

نقش زن در توالد بسیار مهم‌تر از نقش مرد بوده؛ بارداری و زایمان و عوارض آن از نظر رنج و ناراحتی و... با نقش مرد قابل‌سنجش نیست و باید از این رهگذر، وظیفه فطری زن را در جامعه انسانی بشناسیم (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۹۰). زن باید در مدت چندین ماه این میوه (فرزند) را در اندرون خود با شیره جان خود پروراند پس از وضع حمل آن را مانند روح و روان در آغوش بگیرد و شیر بدهد و تحت تسخیر غریزه فطری، آسایش و راحتی خود را فدای او نماید (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۶۸).

۶.۶. تربیت

محبت فرزند نیز که در سرشت هر انسانی وجود دارد از پایه‌های اساسی سازمان خانوادگی به شمار می‌رود. اسلام

نیز برای زندگی خانوادگی اصالت قائل شده و وجود زن را مایه سکونت و آرامش دانسته و محبت متقابل زوجین را یک علاقه فطری و اصیل محسوب داشته است (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۸۵-۱۸۶). نقشی که زن در تربیت دارد به هیچ وجه قابل جایگزین نیست؛ لذا اگر زنان در اجتماع فعالیت مطلوب نداشته باشند، جامعه فلج می شود و به کمال مطلوبش نمی رسد (مصباح یزدی، ۱۳۸۷). وظیفه زن پرورش اولاد و گرداندن چرخ خانواده یعنی سازمان تضمین بقا نوع انسانی و پرورش افراد صالح جامعه است (مصباح یزدی، ۱۳۴۳: ۱۸۹).

۷.۶. عامل آرامش و هدایتگری

چه کسی می تواند بزرگ ترین نقش را در آسودگی خاطر چنین مردانی فراهم کند؟ کلید این کار به دست همسران شایسته است. آن ها هستند که می توانند با اخلاق خوب و رفتار شایسته خودشان آن چنان خاطر شوهرانشان را آسوده کنند که کاملاً بتوانند در فعالیت های مادی و معنوی فردی و اجتماعی نقش صحیح خودشان را ایفا کنند؛ اما اگر مطلب برعکس بود، رفتار زن در خانه به گونه ای بود که دائماً فکر مرد را مشوّش می کرد، چنین مردی نه در امور مادی پیشرفت می کند و نه در امور معنوی؛ نه در امور فردی پیشرفت می کند و نه در امور اجتماعی (مصباح یزدی، ۱۳۶۹/ ۱۲/ ۲۹). دستور صریح اسلام در بسیاری از موارد، مشاوره و هم فکری زن و شوهر است و چنین نیست که زن در همه امور تابع محض همسر خود باشد، بلکه تنها در مسائل خاص زناشویی، زن موظف به اطاعت از شوهر است که البته آن هم به خاطر مصالح و تحکیم خانواده و کسب آرامش مرد برای توجه به خانواده خود است (مصباح یزدی، ۱۳۹۷).

تحلیل آرای آیت الله مصباح یزدی درباره اشتغال زنان

در مجموع، آیت الله مصباح یزدی تأکید دارد که اشتغال زنان باید با حفظ وظایف مادری و همسری هماهنگ باشد. او به نقش های اجتماعی و فرهنگی زنان در جامعه اسلامی اهمیت می دهد، اما بر لزوم رعایت ارزش ها و موازین اسلامی تأکید می کند.

نتیجه گیری

اشتغال زنان موضوعی مهم در جامعه است که با رعایت اصول اسلامی و توجه به نقش های خانوادگی می تواند به پیشرفت فردی و اجتماعی منجر شود. اسلام بر حقوق اشتغال زنان تأکید دارد، اما شرایطی نظیر حفظ عفت، پرهیز از اختلاط، اولویت به وظایف همسری و مادری، و تناسب شغل با ویژگی های زنانه باید رعایت شود. رهبران و اندیشمندان شیعی اشتغال زنان را مشروط به رعایت ارزش های دینی و خانوادگی، مفید و لازم می دانند. حضور زنان در جامعه اگر با آگاهی و مسئولیت باشد، موجب تعالی فرد و جامعه خواهد شد؛ اشتغال زنان باید:

۱. با وظایف خانوادگی منافات نداشته باشد.
۲. در محیط های غیرمختلط انجام شود.
۳. موجب خستگی و فرسودگی روحی نشود.
۴. مانعی برای فرزندآوری و تربیت فرزند نباشد.

دیدگاه‌ها بر این است که اشتغال زنان نه تنها تهدیدی برای خانواده نیست، بلکه در صورت رعایت اصول، عامل توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه خواهد بود.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۷۵)، زن در آئینه جمال و جلال الهی، قم، مرکز نشر اسراء.
۳. خامنه ای، سیدعلی، (بی تا)، سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای با کمک نرم افزار ولایت.
۴. خمینی (ره)، روح الله، (۱۳۸۹)، صحیفه امام جلد‌های ۱، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۵. خمینی، روح الله، (۱۳۶۲)، در جست‌وجوی راه از کلام امام (چاپ اول). تهران، نشر امیرکبیر.
۶. خمینی، روح الله، (۱۳۹۰)، جایگاه زن در اندیشه امام، دفتر هشتم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۷. علامه طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۹۶)، زن در قرآن، تهران، انتشارات هاجر.
۸. مصباح یردی، (بی تا)، سخنرانی‌های آیت‌الله مصباح یزدی، (<https://mesbahyazdi.ir>).
۹. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۴۳)، زن یا نیمی از پیکر اجتماع، مکتب تشیع، شماره ۱۱.
۱۰. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۸)، مجموعه آثار، جلد ۱۹، تهران، انتشارات صدرا.
۱۱. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۷)، مسئله حجاب، تهران، انتشارات صدرا.
۱۲. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۹)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، انتشارات صدرا.
۱۳. مطهری، مرتضی، (۱۳۹۶)، زن و مسائل قضایی و سیاسی، تهران، انتشارات صدرا.
۱۴. مطهری، مرتضی، (۱۳۹۸)، خانواده و اخلاق جنسی، تهران، انتشارات صدرا.
۱۵. مطهری، مرتضی، (۱۳۹۸)، نظام خانوادگی اسلام، تهران، انتشارات صدرا.

